

Kako do varnega, čistega, zdravega in trajnostnega okolja v Sloveniji?*

*Tanja Malovrh, Matej Avbelj, Gorazd Justinek
in Jernej Letnar Čerňič*

Tanja Malovrh: Dobrodošli na Akademskem forumu Nove univerze »Kako do varnega, čistega, zdravega in trajnostnega okolja v Sloveniji?«. Danes smo tu z vami dr. Matej Avbelj, dr. Gorazd Justinek, dr. Jernej Letnar Čerňič in Tanja Malovrh, ki bom povezovala ta pogovor ter postavila nekaj vprašanj našim sogovornikom. Z vami bomo delili pogled na poročilo posebnega poročevalca OZN za človekove pravice in okolje, dr. Davida Boyda, o obisku v Sloveniji v letu 2023. Nato bomo nadaljevali na temo COP28, kateri se je odvijal pred štirinajstimi dnevi in so se pogovarjali o mnogih tematikah, ki se tičejo tudi človekovih pravic.

Morda bi začeli kar z lokalnimi problematikami, ki so tudi del poročila. Ta namreč povzame vse kar se je v Sloveniji dogajalo v letih od osamosvojitve in pa še nekoliko prej. Gospod Avbelj povabila bi vas, če lahko na kratko poveste kaj poročilo zajema oziroma katere so tiste točke, ki se vam zdijo najbolj pomembne ter kje se Slovenija trenutno nahaja v primerjavi z drugimi državami?

Matej Avbelj: Hvala lepa za besedo. Posebni poročevalec OZN je po moji oceni nalogo temeljito opravil. Ponudil je ustrezen in kar precej obsežen vpogled v slovensko stvarnost na področju zagotavljanja zdravega življenjskega okolja in drugih pravic, vezanih na to najširšo pravico. Če bi na kratko povzel bistvo tega poročila, se nekako vse začne s pohvalo Sloveniji, da predstavlja posebno inspiracijo. Slovenija s svojo zeleno stvarnostjo, določenimi praktično in okoljsko skorajda nedotaknjenimi deli države pomeni zgled tudi za mednarodno skupnost. Poročilo se vsaj v preambuli

* Uredniško urejeno besedilo Akademskega foruma Nove univerze, ki je potekal 21. decembra 2023. Prispevek je nastal v okviru raziskovalnega projekta »Odgovornost gospodarskih družb, človekove pravice in podnebne spremembe: K skladnemu in pravičnemu domačemu in mednarodnemu pravnemu redu« (št. projekta J5-50171), ki ga sofinancira Javna agencija za znanstvenoraziskovalno in inovacijsko dejavnost Republike Slovenije.

začne zelo pozitivno, potem pa kot je to navada zlasti v angleško govorečih območjih, pride tista beseda »but«.

Po mojem mnenju je dobrodošlo izpostaviti vse tiste pomanjkljivosti, ki v Sloveniji na področju zdravega, čistega in vzdržnega okolja izhajajo iz dejstva slabega upravljanja države. Torej poročilo opozarja na določene žgoče točke onesnaževanja v državi. Poročilo opozarja zlasti na veliko problematiko kakovosti zraka v Sloveniji. To je tudi nekaj, kar lahko opažamo te dni. Torej o onesnaženosti zraka s temi finimi delci, ki so zelo nevarni za okolje, za razvoj dihalnih obolenj, tudi kardiovaskularnih obolenj, raka in ki so še posebej škodljivi za zdravje otrok.

Na to temo poročilo tudi opozarja na dogodke v preteklosti. Lahko bi rekli ne samo v ekonomskem smislu, ampak tudi v javno zdravstvenem smislu sporno, če rečem grdo zavoženo politiko gradnje termoelektrarn na premog. V zvezi s tem so bili v Sloveniji procesirani in sproženi večji korupcijski škandali. Vendar te termoelektrarne niso pomenile samo grožnje za vladavino prava, ampak so povzročile pravzaprav tudi grožnjo za javno zdravje. In na tem področju je bilo doslej, kot ugotavlja poročilo, storjenega premalo. Kakor tudi, da je Slovenija še premalo dejansko onkraj svojih normativnih deklarativnih zavez, naredila za prehod na čisto energijo, ki bi zamenjala dosedanje resurse za ogrevanje. Še zlasti opozarja, da je treba torej spodbujati prehod iz ogrevanja iz umazanih materialov na toplotne črpalke. To je, kar se tiče zraka.

Drugi pomemben element za življenje ljudi je seveda voda. Poročilo hvali to, s čimer se lahko vsi strinjamo, da je čista pitna voda v Sloveniji zagotovljena celo na ustavni ravni. Vendar pa opozarja, kot smo tudi tukaj navzoči raziskovalci na to opozarjali že v preteklosti, da s samim zapisom te pravice v ustavo problem čiste pitne vode nikakor ni rešen. V prvi vrsti se že leta in leta izpostavlja dejstvo, da številna romska naselja v Sloveniji še vedno nimajo stabilnega dostopa do čiste pitne vode. K temu velja dodati, da ne samo romska naselja, kjer je problematika torej sistemska in akutna, ampak tudi še marsikje drugje na slovenskem podežlju ni sistemskih povezav na javni vodovod, ki bi ljudem omogočali dostop do zdrave pitne vode. Na zagotavljanje le te se seveda navezuje tudi kakovost slovenskih drugih voda, rek, podtalnice. Nanje pa vpliva jasno odvajanje odpadnih voda. Kjer poročilo, tako kot kasnejša sodba in pa tudi prejšnje sodbe Sodišča Evropske unije, katere se lahko tudi v nadaljevanju še dotaknemo, ugo-

tavljamo, da Slovenija ponovno ne izpolnjuje svojih zavez in da številne aglomeracije. Nenazadnje tudi aglomeracije našega glavnega mesta, še vedno ni urejena na način, kot zahtevajo evropski standardi, ki so seveda tudi naši standardi.

Čisto za konec pa poročilo še posebej opozarja na problematiko izpostavljenosti otrok toksičnim materialom. O tem smo lahko veliko slišali v preteklosti. Veste iz Mežiške doline, pa tudi iz širšega območja Celja. To je tematika, ki občasno prodre v javni prostor, vendar se v zvezi z njo zelo malo spremeni. Zato pozdravljam, da tudi tokratno poročilo na to opozarja in kliče h konkretnim ukrepom na tem področju. Toliko na kratko.

Tanja Malovrh: Omenili ste, da je tukaj posredi morda tudi nekaj korupcije. V poročilu je omenjeno, da pobira Slovenija v bistvu kar nekaj okoljskih dajatev pa vendar na drugi strani ni potem sorazmernega vlaganja v okoljske projekte oziroma projekte za izboljšavo stanja. Morda kaj več na to temo. Kakšen je ta razkorak? Dejstvo je, da so to so škodljive posledice, ampak še vedno pa ni nekih ustreznih rešitev.

Matej Avbelj: Imate prav. V bistvu tukaj poročilo dejansko hvali slovensko davčno politiko v njenem prispevnem delu. Kar se pa tiče samega učinka te davčne politike, pa ta izostaja. Razloge za to moramo iskati v širših dimenzijah delovanja slovenske države. Že prej sem omenil, da je zagotavljanje konkretnih pravic, tudi pravic s področja zdravega okolja, odvisno od tega kako država izvaja upravljanje. Torej mi, vsi državljanke in državljani, imamo tako po slovenskem kot tudi po evropskem pravu pravico do dobrega upravljanja. In dejstvo je, da so na eni strani davki pobrani, da je neka norma na normativni ravni očitno vzpostavljena ter v ozadju ustrezna davčna shema. Ta shema pa se potem ne prevaja v prakso, da bi s pomočjo pobranih davkov na eni strani zagotovili pozitivne učinke, na drugi strani pa preprečevali negativne učinke.

Kaže, da tu manjkata povezava dobrega upravljanja države, ministrstev, vlade, nenazadnje tudi organov pregona, inšpekcij in policije. To pa se potem naprej nanaša tudi na širše stanje slovenske demokratične in pravne države, delovanja pravosodja, ki bi seveda moralo reagirati takrat, ko gre za hujše kršitve, da ne rečem zlorabe. In marsikaj od tega lahko spremljamo zlasti kot rečeno, s prej omenjeno aglomeracijo v Ljubljani. Ampak vidimo, da v zlasti v tistem kontekstu mnogo bolj kot moč argumenta pre-

vladuje argument moči in da se občasno, vsaj tako se zdi iz javnih poročanj v teh zadevah, tudi pristojni organi uklonijo moči bodisi formalnih bodisi neformalnih nosilcev moči, namesto da bi zagotavljali pravni red in tisto, kar ta pravni red zahteva.

Tanja Malovrh: Gospod Letnar Černič bi dodali na tem mestu še kaj? Veliko smo se pogovarjali o povezavi med okoljem in človekovimi pravicami, tudi znotraj drugih projektov na katerih sodelujemo in me zanima vaš pogled na to.

Jernej Letnar Černič: Lep pozdrav vsem skupaj. Mogoče, preden odgovorim na vaše vprašanje, naj povem, da današnji Akademski forum Nove univerze poteka v okviru novega projekta, ki ga financira Javna agencija za raziskovalno in inovacijsko dejavnost naše države. Projekt ima naslov »Odgovornost gospodarskih družb, človekove pravice in podnebne spremembe: k skladnem in pravičnemu domačemu in mednarodnemu pravnem redu«. V okviru tega projekta raziskujemo o normativne pa tudi filozofske etične podlage za neko spremembo paradigme v boju proti podnebnim spremembam v gospodarstvu in državnih institucijah, predvsem v normativnih sistemih, v pravnem redu slovenske države in tudi v mednarodnem pravu.

Če se navežem na vaše vprašanje. Gospod Boyd je bil v svojem poročilu neizprosno do dosedanjih rezultatov naše države. Vemo, da je naša država že v času komunizma v ustavo iz 1974 vključila pravico do zdravega življenjskega okolja. Kasneje to pravico vključila tudi trenutna ustava republike Slovenije. Pred nekaj leti je Državni zbor Republike Slovenije v ustavo vključil 70.a člena glede pravice do pitne vode. Profesor Boyd v svojem poročilu ugotavlja razkorak med normativnimi podlagami in njihovim ureničevanjem v praksi tako s strani državne obveznosti varovati človekovo pravico do zdravega, čistega, varnega in trajnostnega okolja, kot tudi glede določenih pomanjkljivosti, ki se pojavljajo v zasebnem sektorju.

Tisti izmed vas, ki ste spremljali COP28, ste lahko opazili, da je proti koncu več kot 50 največjih gospodarskih družb, ki delujejo na področju energetike, podpisalo zavezo, da se zavzemajo oziroma da obljublajo, da bodo do leta 2050 prišle k brezogljicnemu oziroma nizkoogljicnemu poslovanju. Še vedno pa čakamo na podobno zavezo s strani kakšne slovenske državne energetske družbe.

Name je najbolj pustil vtis v tem poročilu podatek o presežnih smrti v naši državi zaradi negativnih učinkov onesnaževanja in

tudi negativnih učinkov podnebnih sprememb. Ta številka se zdaj bliža tisočim presežnih smrti na leto, Ta podatek bi nas moral zaskrbeti tudi v luči vseh teh obljub, ki jih beremo in poslušamo s strani naših državnih oblasti. Če mi dovolite, bi nekaj teh obljub omenil. Denimo v nacionalnem energetske in podnebnem načrtu naše države lahko preberemo, da so njeni ključni cilji do leta 2030 zmanjšanje skupnih emisij toplogrednih plinov za 36 odstotkov in vsaj 35 odstotno izboljšanje energetske učinkovitosti.

Če preidemo na še en tak visokoleteči dokument, ki ima ime »Strategija za podnebne spremembe do leta 2050« pa preberemo še višje cilje. Slovenija bo leta 2050 podnebno nevtralna. Država bo imela nizkoogljično oziroma brezogljično krožno gospodarstvo, bo popolnoma odporna na vplive podnebnih sprememb in tako naprej. Zelo visoke visokoleteče besede, ki se nekako ponavljajo tudi v predlogu podnebnega zakona, ki je trenutno v zakonodajnem postopku v državnem zboru in podaja določena ključna orodja oziroma instrumente za spremembo paradigme.

Kot pa je kolega Avbelj dovolj nazorno že povedal, je predvsem izziv za vse kako nadzorovati ta prehod. Za varovanje pravice do čistega, varnega in tudi trajnostnega okolja je pomembno predvsem kako bomo to uresničevali v praksi. Ali bomo prilagodili infrastrukturo ali bomo tudi spremenili naše življenjske navede. Zato smo pred velikimi izzivi, ki jih je gospod Boyd zelo lepo povzel tudi v zaključku svojega poročila.

Tanja Malovrh: Hvala lepa za vaše mnenje. Ja, tu je vsekakor veliko preteklih in aktualnih problematik, ki se vlečejo skozi leta, o katerih poslušamo preko medijev. Pa vendar se mi zdi, da niso še dobili neke nekega zaključka. Gospod Justinek, kakšen je vaš pogled na to ali se v javnosti obravnavanje takih primerov problematik ustrezno rešuje? Ali so za to nekaj ustrezna orodja? Ali tudi iz pravnega vidika ne znamo zaključevati takih primerov in jih hitro po hitrem postopku pripeljati do nekega zaključka? Ko sem brala poročilo, sem videla stvari, ki so stare. Morda se tudi že 20 let pogovarjamo o določenih stvareh in še vedno ni bilo neke ustrezne rešitve. Kakšen je vaš pogled na to?

Gorazd Justinek: Ja, hvala lepa tudi z moje strani za organizacijo tega dogodka. Danes se veselim, da bomo rekli par besed o teh temah. Tudi jaz sem si nekaj zadev spisal iz poročila, ki sem jih želel izpostaviti. Ampak recimo, če se navežem na te zgodbe, ki so bile že v samem vprašanju, torej nekatere večletne, dolgole-

tne zgodbe. Sam prihajam iz Celja in imamo v tem poročilu tudi odstavek namenjen naši kotlini. Ni stvar večletne zgodbe, ampak gre za pravzaprav večstoletno zgodbo, kolikor že ta tovarna tukaj deluje in čisto vse posledice. Vse te stvari so znane že desetletja. Kdaj, čemu in zakaj temu ni tako? Zakaj ni nekega epiloga? Kolega sta z mano, ki sta pravnika in znata kaj več na to temo povedati.

Ampak recimo, če se navezujem naprej na to, kar je mene iz tega poročila vseeno tudi presenetilo. Seveda izhajam iz tega, da nisem pravnik. Presenetil me je predvsem ta podatek, da je kljub vsemu letno nekje okrog štirideset obtožnic in celo 20 obsodb po kazenskem zakoniku na leto na temo okoljskega kriminala. To me je kar presenetilo. Ko sem razmišljal, se pravzaprav niti ne spomnim tako iz glave kakšnega takega primera. Ampak dopuščam možnost, da nisem bil dovolj pozoren. Jaz se pravzaprav tudi niti ne spominjam, da bi to bila neka širša debata o tem poročilu ali pa obravnavano v javnosti, da bi se veliko o tem govorilo. Vsaj jaz nisem tega zasledil.

Vseeno jaz kot ekonomist mogoče izhajam iz teh bolj številčnih zadev. Ravno ta stvar glede davkov. Torej v letu 2021 okoli 1,5 milijarde evrov pobranih davkov, kar nas uvršča na prvo mesto med vsemi. Kolega Avbelj je rekel »Ja, dobro pobiramo davke«, jaz bi rekel predvsem kot plačnik teh davkov »Mi jih dobro plačujemo« in tudi podjetja, ki so tukaj ključen vir. Če se zopet navežem na aktualno dogajanje, torej tudi to slavnostno podelitev, recimo določenim inštitucijam, organizacijam v Sloveniji, ki so nek doprinos naši državi naredila. Med drugimi bo tudi Gasilska zveza Slovenije. Seveda z nekim namenom kajne, ker če pomislimo recimo v zadnjih nekaj letih koliko suš, koliko poplav, vemo, da smo že malo pozabili tudi na požare lansko leto, ki so pravzaprav tam po Krasu zaprla podjetja in tako dalje. Skratka enormno mnogo nekih tovrstnih dogodkov, ki smo jih omenili že na enem našem dogodku nekaj mesecev nazaj. Vse je mogoče konec koncev ovrednotiti v nekih stroških in ob tako visokem znesku pobranih davkov, se tudi sam sprašujem kaj pravzaprav potem s tem sredstvi naredimo.

Nekaj glede zraka je že bilo omenjeno. Torej Ljubljana zasede zaseda 279. mesto med 344 po kakovosti zraka. Skratka vsi, ki živite v Ljubljani dihate precej slab zrak, kar pravzaprav lahko skorajda vsi ugotovimo kadarkoli, ko se pripeljemo tja. Zanimivo je, da smo praktično takoj za Nemčijo in Avstrijo po deležu reci-

kliranja, recimo odpadkov. Zgolj tri odstotke izmed vseh novih avtomobilov je električnih avtomobilov. Vsi poznamo kakšne so te zgodbe vetrnic. Jaz jih po pravici na trenutke čisto ne razumem zakaj je temu tako, ampak zagotovo povpraševanje po energiji je.

Mi imamo potrebe po energiji, ki so visoke. Neko majhno izkušnjo sem tudi imel iz elektro distribucijskega podjetja, kjer lahko povem iz prve roke, da naša omrežja niso direktno sploh vzpostavljena ali pripravljena, da bi zmogla tovrstne ogromne prenose. Niso bila niti tako dizajnirana, da bi res vsi imeli toplotne črpalke. Tako da, po eni strani mi smo se večkrat pogovarjali, da tale nacionalni program, ki ga je prej izpostavil, je pravzaprav zelo nerealno zastavljen, kajti niti omrežje ni vzpostavljeno. Če smo čisto realni, ne da bi kar naenkrat imeli toplotno črpalko ali pa fotovoltaične celice in tako dalje. Toda tu je res ogromno enih vprašanj odprtih in sem presenečen. Nisem vedel, da so te številke glede davkov recimo res tako visoke in da tukaj mi toliko nekih sredstev dobimo. Ne vem pa točno, kam je to šlo. Torej, če smo na leto recimo v letu 2021 pobrali milijardo on pol, investicija TEŠ 6 pa je bila 1,2. Nekaj takega, če se ne motim za aneks in najbrž še ena in pol toliko. Mogoče, za začetek.

Tanja Malovrh: Odlično izhodišče za nadaljevanje, ker se v bistvu potem dotikamo že teme prihodnosti, energije, e-mobilnosti. To ste omenili. Del konsolidacije. Torej. Gospod je omenil brezogljicho poslovanje. Imamo zelo, zelo optimistične cilje. Ampak še vedno v primerjavi z določenimi drugimi evropskimi državami smo pod tisto mejo, kjer ne dosegamo ciljev, ki bi jih kot preostale države do leta 2030. Kar smo si zadali.

Morda dodam še je tukaj eno kratko mnenje glede tega, kar ste omenili glede potrebe po energiji. Zagotovo je potreba, tako kot ste rekli. In res je, naša omrežja niso na ravni, ki bi lahko omogočalo implementacijo čisto vseh prihodnjih inovacij in energetskih rešitev. V bistvu sama infrastruktura potrebuje potem dodatno investicijo, da lahko mi rečemo v redu, zdaj bomo pa šli. Bomo šli v razvoj mreže polnilnic za električna vozila in pa primernih mest, da tukaj lahko tudi priključimo industrijo. To je ena izmed tematik.

Potem je tu tudi recimo ELES, ki ima neke strateške poglede na to. Magister Uroš Salobir je pred kratkim imel nekaj vsebin na to temo in je tudi sam rekel, da čakajo in ne skočijo v prvo rešitev, ki se pojavi na trgu. Počakajo, da lahko neko ustrezno rešitev

implementirajo v svojo mrežo, ker to so ogromne investicije. Ko se pogovarjamo o mreži polnilnic, potrebujemo tudi primerno infrastrukturo, da to lahko podpre. Ne moremo kar za iz danes na jutri pa reči, da bo.

V kolikor se vrnemo na pogovor o lokalnih tematikah, je bilo izpostavljenih kar nekaj primerov, ki se nanašajo na teme povezane z zdravjem. Žalosti me to, da v bistvu prihaja tudi do te točke, da določeni zdravniki prejemajo grožnje. Kljub temu, da že vrsto let opozarjajo, da je ta problem prisoten. In tukaj se mi zdi, da je naša družba preveč orientirana v profit in lastne interese, kot pa samo reševanje, ne samo lokalnih problematik, ampak na splošno tudi okoljske problematike. Kot vemo, okolje je bila dostikrat tista zadnja skrb. Če gremo na Dubaj in COP28. Tematike tam so bile o fosilnih gorivih, energetiki, mogoče malo zaidemo zdaj še na to področje. Bi kateri izmed vas nadaljeval besedo, da malce poklepamo na to temo in delimo morda svoja mnenja?

Jernej Letnar Černič: Če si pogledamo projekcije Agencije Republike Slovenije za okolje glede zvišanja temperatur v naslednjih desetletjih za Slovenijo, vidimo različne modele, ki so jih oblikovali strokovnjaki. Vidimo tudi, da Slovenija že čez nekaj let ne bo izpolnjevala zavez iz Pariške podnebne pogodbe iz leta 2015. Države so se takrat zavezale, da si bodo prizadevale omejiti povišanje temperatur na največ dve stopinji Celzija v primerjavi z obdobjem pred industrializacijo. Naša država, podobno kot večina držav globalnega severa, zaostaja za temi cilji.

Prav tako je proti naši državi trenutno vložena pritožba pred Evropskim sodiščem za človekove pravice zaradi kršitve številnih pravic iz Evropske konvencije o človekovih pravicah. Med drugim gre za pravico do zasebnega in družinskega življenja, na kar so opozorili portugalski otroci in mladi odrasli. To je primer, ki ga nekateri poznate. Januarja bo potekalo zaslišanje proti Portugalski in 31 drugim državam pogodbenicam Evropske konvencije o varstvu človekovih pravic. Zadeva odpira vprašanje za vse nas, predvsem pa za našo državo: kako bo Slovenija izpolnila svoje pozitivne obveznosti glede preprečevanja škodljivih učinkov podnebnih sprememb? Slovenija med državami članicami Evropske unije sicer ni problematična glede deklariranih zavez k spoštovanju ciljev iz Pariške pogodbe. Težava pa je v tem, kako preprečiti, da se negativni učinki podnebnih sprememb ne bodo uresničili.

Ti modeli, ki so jih strokovnjaki razvili na ARSO, morajo biti tudi uresničeni. Postavlja se vprašanje, kako lahko na državni ravni in v zasebnem sektorju zagotovimo, da bo do tega prišlo. Prejšnji teden sta Svet Evropske unije in Evropski parlament končno dosegla soglasje glede nove direktive Evropske unije o skrbnem pregledu človekovih pravic in škodljivih učinkov podnebnih sprememb na okolje v dobavnih verigah gospodarskih družb. Ta direktiva bo čez nekaj let bistveno spremenila gospodarsko okolje v Sloveniji, Evropski uniji in širše.

Vendar pa se naša ministrstva, vključno z Ministrstvom za gospodarstvo, soočajo s težavami pri uresničevanju konkretnih ukrepov. Na simpoziju, ki ga je pred nekaj tedni organiziral varuh človekovih pravic na temo varstva okolja in človekovih pravic v gospodarstvu, smo znova videli to težavo. Trenutni nosilec te funkcije se sicer retorično zavezuje k spremembam, vendar pa pri konkretnih ukrepih pogosto zmanjka besed in obljub.

Kaj bi lahko Ministrstvo za gospodarstvo storilo, glede na to, da slovenski pravni red vključuje številne že obstoječe pravne norme, kot so uredbe Evropske unije in smernice OECD za večnacionalne družbe? Te pozivajo tako državo kot gospodarske družbe, da preprečijo škodljive učinke podnebnih sprememb in usmerijo gospodarstvo k krožnemu gospodarstvu. Kljub temu pa v praksi ni videti pravih korakov v to smer. To predstavlja izziv za slovensko državo in za vse nas. Kako bomo prišli do te spremembe paradigme?

Tanja Malovrh: Želim samo postaviti eno preprosto vprašanje petletnika. Zakaj je temu tako? Ker dostikrat odpiram take tematike tudi s svojim otrokom. In ne boste verjeli, da tudi na take takšne teme se pojavijo vprašanja »Zakaj pa ne moremo? Ne, zakaj pa tega? A ni to tako enostavno, da bi lahko že vsak posameznik nekaj naredil, kajne?«.

Jernej Letnar Čerňič: Mislim, da je zelo enostaven odgovor na to vprašanje. Mislim, da je odgovor na to, da si tega ne želimo.

Matej Avbelj: Imam drugačen odgovor. Gotovo. Nekateri si tega ne želijo. Gotovo nekateri zanikajo objektivno stvarnost okoljskih sprememb, globalnega segrevanja, negativnih posledic, pač človeškega udejstvovanja na naše zdravje, na naravno okolje in tako naprej. Nekaj je tudi ideologije. Toda vsega vendarle ne moremo pojasniti skozi prizmo velike želje po dobičku, ker nenazadnje v socializmu dobiček ni obstajal, ampak nikdar prej in

nikdar bolj kot v socializmu nismo onesnaževali okolja. Tedaj je ideologija нареkovala gospodarsko rast, udarniške plane velike, umazane industrije, kjer je bila narava tako ali tako razumljena kot sredstvo za zadovoljevanje naših interesov. Nekaj je tega. Sicer pa mislim, da je, da je zgodba zelo kompleksna. Nanjo je treba gledati holistično. Recimo, kot se boste spomnili, francoskih protestov rumenih jopičev. Eden od ukrepov predsednika Macrona na začetku prvega mandata, je bilo zvišanje davkov na goriva, zato da bi več ljudi uporabljalo druge vrste, predvsem javnega transporta. In tak ukrep je bil seveda okoljevarstveni, ki je bil seveda hvalevreden, je imel zelo negativne redistribucije učinke na določene dele družbe, na določene razrede v družbi. To so tisti ljudje, ki, so živeli v predmestjih na podeželju, ki, so morali vsak dan in še vedno danes morajo v mesta voziti se predvsem sami, ker jim učinkovit javni prevoz ni na voljo. Prebivalstvo v mestih pa negativnih plati tega ukrepa sploh ni utrpelo.

V luči teh in podobnih primerov se je torej treba zavedati, da imajo zeleni ukrepi prerazdeljevalne učinke. Vzamejo enim, dajo drugim, določeni deli prebivalstva, neredko revnejši in manj ekonomski prilagodljivi nosijo težje breme. Zeleni ukrepi neredko vodijo tudi v zmanjševanje gospodarske rasti. Ob odsotnosti ustreznega tehnološkega napredka, s katerim bi lahko ta manko nadomestili, bo to gotovo pripeljalo do nižjega agregatnega bruto družbenega proizvoda. In ta nižji družbeni agregatni proizvod bo nujno pomenil, da bo nekje pač zmanjkalo tisto, kar smo prej imeli.

Ta redistributivna vprašanja so težka že na nacionalni ravni, kaj šele na globalni. Zato je tudi izplen pogajanj v Dubaju težko enoznačno proglasiti za uspeh ali neuspeh. Dejstvo je, da so današnji bolj industrializirani deli sveta več prispevali k onesnaževanju okolja v preteklosti, tisti, ki pa se še razvijajo, bodo več prispevali danes in v prihodnje. Kaj zdaj to pomeni?

Jasnega odgovora ni, vsekakor pa zatečeno stanje potrjuje, da obstajajo hude redistribucijske in regulatorne dileme, ki, jih moramo razrešiti, pa tega ni mogoče storiti čez noč tudi ob manku tehnološke danosti, o kateri ste sami govorili. Na primer, vsi v Sloveniji bi radi imeli električni avtomobil, verjetno si ga lahko tudi privoščimo, pa ga ne bomo imeli. Ga nimamo kam priključiti. In tako naprej in tako naprej. Prav zato meni, da ne gre samo za to, da si ne želimo, ampak da na poti k zeleni zdravi, trajno-

stni in zeleni družbi stojijo objektivne ovire, tako družbene kot tehnološke. Torej pri določenih segmentih nas omejuje, omejuje fizika, spet drugje različni interesi. A veste, vsi bi radi imeli zelen energijo. Zeleno energijo lahko sproducirajo hidroelektrarne na naših rekah, ampak hidroelektrarna na naši reki poseže v življenjski ekosistem tiste reke. Vetrna elektrarna poseže v življenjski ekosistem ptic. Nekje je treba najti pravo mero in v kolikšni meri se ta prava mera najde, je seveda odvisno tudi od demokratične kapacitete neke družbe in njene zrelosti. Pa smo, slednjič, spet nazaj pri ideji dobrega ali pa slabšega upravljanja.

Tanja Malovrh: Jaz mislim, da je tukaj res celosten pristop, niti ne k problematiki, ampak tematiki. O teh tematikah se pogovarjamo, vendar ne moremo reči, da jih lahko rešimo na enostaven način. Vsekakor lokalne iniciative zelo veliko pomenijo, ker potem tudi to naprej lahko v širši meri drugi uporabljajo. Ampak še vedno pa verjetno ni dovolj. Sploh s temi razlikami, kot ste jih omenil, nimajo vse države enake začetne točke, enakih pogojev in enakih resursov. Da bi lahko rekli zdaj bomo karikiram povsod dali vetrnice in bomo rešili problem. Bomo postavili sončne celice in bomo rešili problem. In tako naprej. Ne. Vsekakor je potem tudi tukaj nekaj negativnih učinkov. Bom rekla na našo srečo je razvoj novih tehnologij hitrejši kot v preteklih letih in verjamem, da bomo našli tudi rešitve, ki bodo morda manj obremenjujoče za naravo ter ne bodo tako vplivale negativno na nas ljudi. Morda gospod Justinek še vas tukaj vključim, ker sta vaša kolega že mogoče malo več na to temo povedala.

Gorazd Justinek: Ali pa vam bom jaz malo začinil to debato. Prva točka glede tega srečanja je Dubaj, zagotovo vrhunsko mesto, kjer se pogovarjaš o podnebnih spremembah. Predlagam, da naslednja seansa je recimo v Dohi. Saj vemo, večino prejšnjih je bilo v kakšnem takem. Se spomnim, ko sem še sam na zunanjem ministrstvu delal, a smo takrat šli z delegacijo v Cancun. Skratka, čudovita lokacija za pogovarjanje o podnebnih spremembah. Vsi se zavedamo, nekaj se z mednarodnimi odnosi ukvarjamo, da je to pač nek proces, da se 200 držav o nečem dogovori in to terja pač zagotovo nek postopek. In zagotovo je to, kar je bilo doseženo v Dubaju, nek uspeh. Jaz ga vidim kot uspeh, ker vsak nek dogovor, kakršen koli že v mednarodni skupnosti je že samo po sebi uspeh. Druga stvar, če pa se malo navežem na recimo to, kar je bilo zdaj to debate. A ja, zdaj takšna ali drugačna energija, vsa-

ka energija in vsak vir energije ima nek nek stranske učinke. Kot je bilo rečeno, vetrnice pravzaprav vetrnice relativno še najmanj na nek, ker pač nekaj časa sem se sam s tema ukvarjal. Je pa res, da vsi ti viri, od sončnih do vetrnih do kakršnih koli drugih, niso konstantni. Pravzaprav edini konstanten vir je. Dejansko so jedrske elektrarne zdaj tu pa pač so mnenja zelo takšna in drugačna in tako oddaljena.

O tem bi se dalo posebno razpravo narediti in debatirati ali je jedrska energija zelena energija ali ni. Nam potem tukaj na koncu seveda vprašanje teh odpadkov, naj kam potem to in tako dalje. Skratka, vsaka ima neko neko stransko postransko stvar, ki, pa jo je treba nekako naslovi. Dejstvo pa je, da potreba po energiji je vse večje in to bi bila zdaj mogoče neka moja taka tri izhodišča na koncu za energije. Pač ne. Če ima, parafraziramo Henryja Forda, je takrat ob začetku industrijske revolucije rekel, če bi ljudje vprašali kaj želijo, bi ljudje bi najbrž odgovorili, da želijo hitrejša konje, ne avtomobilov. Ampak veste, za vsako stvar je treba najti neko neko rešitev. In zdaj, povpraševanje po energiji vse večje. To bi bilo moje prvo izhodišče. Pač razvoj terja neko energijo. To tole, kar zdaj mi izvajamo tale pogovor preko razuma, računalnik in vse to tudi to terja kar nekaj električne energije, ki, mora biti nekje proizvedena. Viri te elektrike so zelo različni. Kot smo rekli, imajo skoraj vsi neke stranske učinke in zdaj zelo težko je pač reči, kaj je tista najboljša varianta.

Če ne bi bilo Jernej rekel na začetku, da je zato, ker si tega ne želimo, recimo na delu neke svoje dodal bi pa rekel dve stvari, ne piar ali piar. Pa dejstvo je, da glede nafte predvsem stvar v tem, da je nafta še vedno relativno poceni. To se moramo še vedno zavedati primerjavi z vsemi drugimi stvarmi. Ampak se pa da tudi na neke druge načine. In tukaj bom rekel res marketing pa piar. Tesla je pač populariziral električni avtomobil, do neskončnosti pa ne. Električni avtomobili so bili že prej na svetu del večje električne avtomobile že prej. Pred Teslo pa recimo. Pač ni prišlo do tega popularizacije. Tako bi lahko ustvarili zanimivo piarovsko marketinško zgodbo o avtomobilu, ki, sam vozi in je, skratka oh in sploh, kot pač tisti, ki, prisega recimo na Appli, pač pride zraven tudi nek zakaj neki tak element, tako da se to tudi na nek tak način. Ampak moje tu ključno vprašanje bi bilo tole ali je res elektrika? Ta rešitev za vse te stvari. In koliko je res elektrika na koncu koncev zelena? Če konec koncev večina elektrike še vedno pride

iz jedrskih elektrarn, termoelektrarn in res nekaj manjšega dela pride iz hidro, pa vetrnih in tako dalje. Tako da, to bi bila neka po mojem malo. Izzivi za tale zaključni del debate. Hvala.

Tanja Malovrh: Nekatere tematike ste mi vzeli z jezika. Definitivno dobra izhodiščna točka za morda naslednje pogovore. Toda zdajle mogoče še teh deset minut izkoristimo za nek zaključek. Tukaj bi se dotaknila tematike krožne ekonomije, katero vključujemo v enega izmed naših projektov. Poskušamo ozaveščati mlade študente, ki želijo razvijati lastne projekte znotraj krožne ekonomije, poiskati kakšne inovativne rešitve, da v bistvu rešujejo ravno te problematike, o katerih se pogovarjamo.

Čisto z vidika marketinga piara so se vsi usmerili v to smer elektrike. Zdaj bo pa elektrika tista, ki bo pripomogla k reševanju okoljskih problematik. Ne smemo pozabiti seveda tudi industrije. Pogovarjali smo se mogoče bolj na individualni ravni, kako lahko vsak posameznik nekako doprinese k izboljšanju trenutne situacije. Tukaj moramo zajeti kar širok spekter, ne samo tistih individualnih problematik, ampak tudi na ravni industrije države, kjer je toliko različnih posameznikov. Veliko deležnikov je vključenih v vse te problematike in ne moremo enoznačno reči, da je ena rešitev pa primerna ali pa da je pač tistih nekaj rešitev, ki smo jih podali, lahko primernih. Vedno je dobro imeti več različnih sogovornikov in na ta način tudi na posameznih ravneh. Potem lahko rešujemo te težave. No, vsaj moje mnenje je takšno in to do sedaj se je izkazalo, da na zelo različnih ravneh lahko pristopamo k tem temam. Mogoče, še zaključna beseda, da ne bomo predolgi, ker verjamem, da bi lahko tukaj še sedeli nekaj ur in se pogovarjali. Koga bomo najprej izbrali? Če imate še kakšno zaključno misel, drugače se bomo počasi poslovili.

Jernej Letnar Čerňič: V zaključku se lahko osredotočimo na predloge, kako izboljšati obstoječe stanje, kako mogoče res do leta 2050 doseči neko krožno brezogljično gospodarstvo, pa delovanje slovenske države? Če se osredotočim na predloge profesorja Boyda iz njegovega poročila, ki so usmerjeni na obveznosti državnih oblasti. Boyd v poročilu zelo poudarja državno obveznosti človekove pravice in okolje. Tako v navpičnih razmerjih med posamezniki in državo, kot tudi v zasebnem sektorju. Boyd poudarja tri zadeve. Prvič, izboljšati je treba normativne podlage. Pravila igre morajo biti znana vnaprej za vse deležnike, ki vplivajo na okolje. Tako od gospodarstva, države, civilne družbe in

drugih deležnikov. Drugič, okrepi naj se postopke uveljavljanja odgovornosti za škodljive učinke. Zelo jasno je treba izpostaviti, kdo je odgovoren za kaj, tudi znotraj državnih oblasti in kot tudi v zasebnem sektorju, tudi v gospodarstvu. Tretjič, pomembna je vloga institucij, kar poudarjamo na številnih drugih področjih delovanja slovenske države, da brez močnih institucij ne bomo tukaj naredili koraka naprej. Pa ne samo znotraj slovenske države, tudi na globalni ravni. Vsaj zame največji dosežek je bil prav v tem, da so države soglašale, so se dogovorile o ustanovitvi posebnega sklada za škodo in izgubo zaradi škodljivih učinkov podnebnih sprememb.

Delovanje tega sklada bo pa veliko odvisno nekako, kakšen bo pravni okvir, kakšna bo pravna narava tega sklada, da nekako preprečimo, da ta sklad se ne bo spremenil v nek sklad, kjer bodo imele odgovornost samo države globalnega severa. To, kar si številne države globalnega juga predstavljajo, pa ta sklad ni. Namen tega sklada je, da nekako popravlja zgodovinske krivice, čeprav tisti glavni namen ni preventivni boj proti podnebnim spremembam. Škodljive posledice za okolje se pojavljajo tako na globalnem severu kot na globalnem jugu. Pravila igre, postopki in uveljavljanje odgovornosti, tako da imajo nosilci pravic dostop do uresničevanja njihovih pravic. Odgovornost države in gospodarskih družb, da se tudi nekako varuje vse tiste, ki opozarjajo na pomanjkljivosti delovanja tako slovenske države kot drugih. Ena pomembnejših zadev, ki jih izpostavlja Boyd v svojem poročilu, je neupravičen pregon borcev za okoljske in človekove pravice. Mislim, da kaj takega ne smemo tolerirati v Sloveniji, da se preganja tiste osebe, ki opozarjajo na napake. Potem pa je tu vloga institucij, da nadzirajo tako državne in nedržavne deležnike.

Tanja Malovrh: Hvala lepa. Gospod Avbelj.

Matej Avbelj: Hvala. Mogoče, dve stvari. Prva stvar je, kot sem že v svojem zadnjem izvajanju poudaril, prehod na drugačen svet bo imel pomembne redistribucije učinke. Se pravi, ta prehod bo prišel s svojo ceno. O čemer ni dvoma, samo vprašanje je, kdo jo bo plačal. In tu je zdaj spet drugi. Izziv je zagotovo naslavljanje trajnosti našega okolja. Planeta, v katerem živimo, je trajno generacijsko vprašanje in z vidika individuuma ali pa z vidika ljudskih množic bo po mojem mnenju demokracija stala kar pred težko nalogo, kako prepričati ljudi tukaj in zdaj, da se odpovejo nečemu v prid bodočih generacij. Redko je to delovalo v človeški zgodo-

vini. No, mogoče bo pa to odpovedovanje manjše kot zaenkrat izgleda. Tu polagam pričakovanje ne v državo, temveč v zasebno iniciativo. Mnogo od teh stroškov bomo lahko internalizirali ob predpostavki tehnološkega napredka. Zasebni sektor, velike korporacije na zeleno gledajo, resnici na ljubo, predvsem kot marketinško priložnost. Če ta, v smislu neke organizirane hipokrizije, prerase v nov tehnološki, gospodarski model, novo stopnjo gospodarskega razvoja, potem bi lahko v prihodnosti nemara res živeli zeleno, trajnostno, a hkrati tudi udobno življenje.

Tanja Malovrh: Zelo zanimiv pogled. Hvala lepa. Gospod Justinek, če imate kaj za dodati.

Gorazd Justinek: Bom za zaključek hiter. Tako se strinjam s kolegoma, tudi z vašimi direktnimi komentarji, ki so bili podani. Tako da, absolutno. Jaz bi rekel, če zaključimo to pozitivno. Kot sem že prej omenil, je nekak vsak tak dogovor, tudi če, je majhen korak, je to nek korak v gotov, v to smer, v katero bo prej ali slej treba iti. Toda kakršen koli že bo dogovor recimo na naslednjih Cop-ih in tudi kakršne koli neke zaveze države ali pa pozivi, da se gre v neko smer, je to to? Je dobro, ker si se vedno bolj teh stvari zavedamo In pač v tej smeri delamo tako, da so neki koraki. Lahko bi bili torej večji, kakor recimo, saj sem jaz po prebiranju tega poročila razbral, ampak v redu, bomo to aktivno spremljali, da bodo rezultati tu čim boljši. Hvala.

Tanja Malovrh: Hvala lepa vsem trem za vaša deljena mnenja. Dotaknili smo se različnih problematik znotraj našega prostora in pa širše gledano smo tukaj, kjer smo. Imamo življenje, kot ga imamo. Zadnjič sem ravno prebirala članke in ena misel, ki mi je ostala je bila ta, da lahko za prihodnost naredimo drugače. Ne moremo vsega podreti, lahko pa v prihodnje naredimo drugače.